

УДК 323.1(476)+94(476)«1933/1939»

М. К. Альховік

Беларускі дзяржаўны медыцынскі ўніверсітэт

НАЦЫЯНАЛЬНАЯ ПАЛІТЫКА Ў БССР У ГАЛІНЕ ДРУКУ (1933–1939 ГГ.)

У артыкуле на аснове шырокага комплексу архіўных дакументаў раскрыты асаблівасці савецкай нацыянальнай палітыкі ў галіне друку ў Беларускай ССР у сярэдзіне – канцы 1930-х гг. Аўтар падкрэслівае, што змены ў выдавецкай дзейнасці адбыліся пасля прыняцця ў 1933–1934 гг. пастановаў ЦК УКП(б) па нацыянальным пытанні, якія былі расцэнены многімі мясцовымі работнікамі як накіраваныя на пашырэнне сферы ўжытку рускай мовы і спыненне абслугоўвання беларускага, польскага, яўрэйскага і іншага насельніцтва на роднай мове. З сярэдзіны 1930-х гг. назіралася тэндэнцыя змяншэння долі кніг, газет і часопісаў на беларускай мове, а таксама на мовах нацыянальных меншасцяў (за выключэннем рускай). Адначасова кіраўніцтва БССР узяло курс на паступовае павелічэнне выпуску друкаванай прадукцыі на рускай мове ў мэтах яе далейшага распаўсюджвання сярод працоўнага насельніцтва розных нацыянальнасцяў. Аўтар прыйшоў да высновы аб тым, што ў канцы 1930-х гг. улады БССР адмовіліся ад выдання кніг, газет і часопісаў на польскай, латышскай, літоўскай і іншых мовах. Выпуск літаратуры на мове ідыш быў абмежаваны.

Ключавыя словы: нацыянальная палітыка, нацыянальныя меншасці, беларускі друк, нацыянальны друк, БССР.

Для цытавання: Альховік М. К. Нацыянальная палітыка ў БССР у галіне друку (1933–1939 гг.) // Труды БГТУ. Сер. 6, История, философия. 2023. № 1 (269). С. 106–109. DOI: 10.52065/2520-6885-2023-269-1-19.

М. К. Alkhovik

Belarusian State Medical University

NATIONAL POLICY IN THE BSSR IN THE FIELD OF PRESS (1933–1939)

The article, based on a wide range of archival documents, reveals the features of the Soviet national policy in the field of press in the Byelorussian SSR in the mid-late 1930s. The author emphasizes that changes in publishing activities occurred after the adoption in 1933–1934 of the resolutions of the CC of the VKP(b) on the national issue, which were considered by many local workers to be aimed at expanding the scope of the use of the Russian language and ending the service of Belarusian, Polish, Hebrew and other peoples in their native languages. Since the mid-1930s, there was a tendency to decrease the proportion of books, newspapers and magazines in the Belarusian language, and the languages of national minorities (with the exception of Russian). At the same time, the leadership of the BSSR took a course to gradually increase the output of printed materials in Russian in order to further distribute it among the working population of different nationalities. The author concludes that at the end of the 1930s the BSSR authorities refused to publish books, newspapers and magazines in Polish, Latvian, Lithuanian and other languages. The release of literature in Yiddish was limited.

Keywords: national policy, national minorities, Belarusian press, national press, BSSR.

For citation: Alkhovik M. K. National policy in the BSSR in the field of press (1933–1939). *Proceedings of BSTU, issue 6, History, Philosophy*, 2023, no. 1 (269), pp. 106–109 (In Belarusian). DOI: 10.52065/2520-6885-2023-269-1-19.

Уводзіны. З першай паловы 1920-х гг. нацыянальная палітыка ў БССР у сферы друку была накіравана на пастаянны рост тыражоў друкаванай прадукцыі як на беларускай мове, так і на мовах нацыянальных меншасцяў (ідыш, польскай, рускай, латышскай, літоўскай, нямецкай і інш.). Кнігі і перыядычныя выданні разглядаліся ў якасці аднаго з галоўных сродкаў масавай інфармацыі і прапаганды, важным інструментам кіраўніцтва працэсамі сацыялістычнага будаўніцтва.

У аічыннай гістарыяграфіі адзначаецца, што ў сярэдзіне – канцы 1930-х гг. друк Беларускай

ССР развіваўся ў кантэксце рэалізацыі дзяржаўнай палітыкі, накіраванай на цэнтралізацыю і ўніфікацыю нацыянальнай сферы жыцця грамадства [1, с. 63–64]. Разам з тым цэласная карціна рэалізацыі новага нацыянальнага курсу ў сферы выдавецтва ў акрэслены перыяд адсутнічае. У гэтай сувязі з гэтай артыкула з’яўляецца вызначэнне асаблівасцяў савецкай нацыянальнай палітыкі ў галіне друку БССР у 1933–1939 гг.

Асноўная частка. У адпаведнасці з пастановамі ЦК УКП(б) «Аб сельскагаспадарчых нарыхтоўках у Беларусі» ад 19 снежня 1932 г.,

«Аб скрыўленні нацыянальнай палітыкі УКП(б) у Беларусі» ад 2 сакавіка 1933 г. і «Аб рабоце ЦК КП(б)Б і СНК БССР» ад 26 ліпеня 1934 г. у БССР быў абвешчаны курс на пераадоленне наступстваў «гвалтоўнай беларусізацыі» і «перагібаў» у рабоце сярод нацыянальных меншасцяў. Рашэнні саюзнага кіраўніцтва былі расцэнены многімі мясцовымі работнікамі як накіраваныя на пашырэнне сферы ўжытку рускай мовы і спыненне абслугоўвання беларускага, польскага, яўрэйскага і іншага насельніцтва на роднай мове. Так, у 1933 г. начальнік агітацыйна-прапагандысцкага аддзела гарадскога савета Гомеля Шапіра адмовіўся распаўсюджаць літаратуру сярод гомельскіх рабочых, матывуючы гэта тым, што «рабочыя не ведаюць беларускую мову» [2, арк. 85]. Адначасова ў сярэдзіне 1930-х гг. асобныя партыйна-савецкія дзеячы правялі шэраг агітацыйна-прапагандысцкіх акцый у падтрымку «бальшавіцкай беларусізацыі». Так, 5–10 мая 1935 г. пад лозунгам барацьбы за бальшавіцкую беларусізацыю прайшла пяцідзёнка друку [3, арк. 191, 193].

І тым не менш у сярэдзіне 1930-х гг. выявілася тэндэнцыя змяншэння ўдзельнай вагі беларускіх кніг, газет і часопісаў. Масавыя пераклад і выданне класікаў рускай літаратуры прывялі да ігнаравання арыгінальных твораў беларускай літаратуры. Так, калі ў 1931 г. кніжная прадукцыя на беларускай мове складала 1301 друк. адз., то ў 1939 г. – 392 (у т. л. перакладная – 205). Колькасць газет, якія выдаваліся на беларускай мове, зменшылася з 313 у 1934 г. да 149 у 1938 г. У 1939 г. на беларускай мове выходзіла 8 часопісаў (у 1932 г. – 24 часопісы, а таксама 3 часопісы друкаваліся часткова на беларускай мове). Выпуск і попыт на беларускую літаратуру катастрофічна ўпаў, кнігагандлёвыя арганізацыі адмовіліся ад яе прапаганды. Так, у 1938/1939–1939/1940 гг. кнігарні Магілёва рэалізавалі 38 985 экз. «Кароткага курса гісторыі УКП(б)», у тым ліку 13 100 экз. на беларускай мове. Першы сакратар ЦК КП(б)Б Панамарэнка П. К. у лісце да І. В. Сталіна ад 21 лістапада 1938 г. сцвярджаў, што «ў горадзе і вёсцы рускія кнігі бяруць нарашхват, а беларускія... ляжаць на паліцах» [4, арк. 18–29].

У 1933 г. пачаўся пераход перыядычных зборнікаў навуковых работ, газет ВНУ, прадпрыемстваў і іншых устаноў на рускую мову. Так, 16 ліпеня 1938 г. выйшла пастанова Бюро ЦК КП(б)Б аб выданні органа палітаддзела Днепра-Дзвінскага рачнога параходства газеты «Белорусский фарватер» на рускай мове, «бо выданне газеты на рускай і беларускай мовах не толькі ўскладняе тэхніку выпуску газеты, але не мэтазгодна, бо яна абслугоўвае воднікаў трох саюзных рэспублік». Абласныя і раённыя газеты БССР выдаваліся на беларускай мове. 12 кастрычніка 1938 г. І. В. Сталін на пасяджэнні

Палітбюро ЦК УКП(б) заявіў, што раённыя газеты павінны выходзіць на мове саюзнай рэспублікі. У СССР абласныя газеты на рускай мове друкаваліся толькі ў абласных цэнтрах з вялікім працэнтам рускага насельніцтва [5, арк. 20].

Пад кіраўніцтвам ЦК КП(б)Б выдавецтва і кнігагандлёвыя арганізацыі БССР каардынавалі работу па ўзмацненні пазіцый друкаванай прадукцыі на рускай мове. Калі ў 1933–1935 гг. мастацкая і дзіцячая літаратура з РСФСР у асноўным трапляла ў г. зв. раёны групы «А» (22 населеныя пункты і раёны БССР са значнай доляй рускага насельніцтва: Церахоўка, Ветка, Гомель і інш.), то ў канцы 1935 г. Беларускае дзяржаўнае выдавецтва (ДВБ) перайшло да масавага выпуску рускай літаратуры для гарадскога і сельскага насельніцтва БССР. Калі ў 1932 г. кніжная прадукцыя на рускай мове ў БССР складала 25 друк. адз., то ў 1939 г. – 340 друк. адз. У прынятай пад уплывам Мінскага ГК КП(б)Б пастанове Бюро ЦК КП(б)Б «Аб рабоце Белдзяржвыдата» ад 19 кастрычніка 1936 г. звязаныя з арыштаваным ваенным дзеячам Г. Д. Гаем, дырэктар ДВБ Браўковіч Ф. Я. і работнік ДВБ Іванькоўскі былі абвінавачаны ў «антыдзяржаўнай рабоце» і «ігнараванні выпуску літаратуры на рускай мове, што не знаходзіла адлюстравання ні ў планах выдавецтва, ні ў фактычна выпушчанай літаратуры». Выданне вялікімі тыражамі кніг на нярускіх мовах было асуджана як марнатраўства [6, арк. 55].

У 1932 г. на рускай мове выдавалася 6 газет, часткова на рускай мове – 13. Да 1939 г. колькасць рускіх газет павялічылася да 59. Па прапанове ЦК УКП(б) 23 верасня 1937 г. Бюро ЦК КП(б)Б перайменавала газету «Рабочий» у «Советскую Белоруссию». Выданне пачало выходзіць штодня, тыраж павялічыўся на 20 тыс. экз., тэматыка пашырылася. Газета пазіцыянавалася як выданне для працоўных мас БССР, а не толькі рускага пралетарыату. У 1938 г. газета «Літаратура і мастацтва» падпала пад рэзкую крытыку за адмову друкаваць вершы на рускай мове, якія не мелі мастацкай вартасці [7, арк. 213].

16 лютага 1938 г. Аргбюро ЦК УКП(б) ухваліла прапанову сакратара ЦК УЛКСМ Багачава С. Я. аб паляпшэнні палітыка-выхаваўчай работы сярод моладзі, «асабліва карэннай нацыянальнасці», шляхам выдання рускіх камсамольскіх газет у рэспубліках і нацыянальных абласцях. 3 красавіка 1938 г. Бюро ЦК КП(б)Б прыняло рашэнне аб выданні органа ЦК ЛКСМБ газеты «Сталинская молодежь» з перыядычнасцю 15 нумароў на месяц і тыражом у 15 тыс. экз. 2 снежня 1938 г. тыраж «Сталинской молодежи» павялічыўся да 25 тыс. экз., «Советской Белоруссии» – да 90 тыс. экз. [8, арк. 39].

У 1933–1934 гг. выявілася тэндэнцыя зніжэння ліку і тыражоў друкаваных выданняў на ідыш, польскай і іншых мовах. Так, калі ў 1932 г. на ідыш выйшла 137 кніг, то ў 1933 г. – 76; 1934 – 74; 1936 – 51; 1937 – 16; 1939 г. – 41. У 1934–1938 гг. былі ліквідаваны спецыяльныя старонкі ў беларускіх раённых і нізавых газетах на ідыш, польскай, латышскай, літоўскай і нямецкай мовах. У 1935 г. былі агучаны прапановы перавесці літоўскую газету «Raudonasis Artojas» у Ленінград і Маскву. 25 снежня 1935 г. Бюро Дзяржынскага РК КП(б)Б спыніла выданне польскай раённай газеты «Szturmowiec Dzierżyńszczyzny». 4 студзеня 1936 г. выйшаў апошні нумар яўрэйскай газеты «Дэр Юнгер Арбайтэр». У 1936 г. Адзел друку і выдавецтваў ЦК КП(б)Б прапанаваў спыніць выданне польскай літаратуры з-за «малалікасці» і палітычнай ненадзейнасці пісьменнікаў. У 1936/1937 Беларускае дзяржаўнае выдавецтва выканала выдавецкі план на 77,5%, а план па літаратуры нацыянальных меншасцяў – на 30–45% [9, арк. 318].

Адначасова ў 1933–1937 г. улады БССР яшчэ прымалі асобныя захады па забеспячэнні нятытульнага насельніцтва друкаванай прадукцыяй на роднай мове, паколькі саюзныя ўлады вагаліся ў выбары генеральнай стратэгіі адносна нацыянальных меншасцяў. Так, у сакавіку 1936 г. Беларускае дзяржаўнае выдавецтва накіравала кітайскую літаратуру ў кітайскі інтэрнацыянальны калгас імя Гікалы, асірыйскія кнігі – у Гомель, латышскія – у Віцебск і Ліэзна, польскія, кітайскія, яўрэйскія, нямецкія і англійскія – у іншыя гарады БССР. 9 ліпеня 1936 г. ЦК УКП(б) адмяніў рашэнне Бюро ЦК КП(б)Б ад 29 мая 1936 г. аб прыпыненні выхаду літоўскай газеты «Raundonasis Artojas» і польскай газеты «Orka» [10, арк. 8].

З прыняццем пастановы ЦК УКП(б) «Аб кіраўніцтве ЦК КП(б) Беларусі» ад 27 ліпеня 1937 г. улады БССР канчаткова адмовіліся ад абслугоўвання нацыянальных меншасцяў на роднай мове. У жніўні 1937 г. ліквідацыя польскага і літоўскага сектараў ДВБ абгрунтавалася «малалікасцю» і «засмечанасцю» кадраў паэтаў і пісьменнікаў. 28 ліпеня і 22 жніўня 1937 г. Бюро ЦК КП(б)Б выдала пастановы аб спыненні выхаду газет «Orka» і «Raudonasis Artojas» і пераглядзе архіва газет супрацоўнікамі НКУС БССР.

У другой палове 1937 г. быў спынены выхад бюлетэня Яўрэйскага сектара АН БССР «На фронце навукі» і «Лінгвістычнага зборніка» на ідыш. 14 чэрвеня 1938 г. выйшаў апошні нумар яўрэйскай піянерскай газеты «Дэр юнгер ленец». Выдавецтвы РСФСР друкавалі асірыйскую і цыганскую літаратуру да канца 1938 г. [11, арк. 91 зв.].

Фармальнай прычынай ліквідацыі газет і часопісаў на мовах нацыянальных меншасцяў называлася змяншэнне колькасці падпісчыкаў, паступленне ў рэдакцыю часткі матэрыялаў на беларускай і рускай мовах, распаўсюджванне сярод беларускіх сялян, ідэалагічныя памылкі супрацоўнікаў, выкарыстанне прымусу пры распаўсюджванні. У пачатку 1939 г. асобныя савецкія работнікі прапанавалі выдаваць яўрэйскую мастацкую літаратуру толькі ў перакладах на рускую і ўкраінскую мовы. 7 сакавіка 1939 г. СНК БССР абмежаваў абавязкі Рэдакцыі яўрэйскай літаратуры БДВ выданнем арыгінальнай і перакладной мастацкай літаратуры. Штомесячныя яўрэйскія часопісы «Штэрн» і штодзённая яўрэйская газета «Акцябер» выходзілі ў Мінску да 1941 г. [12, арк. 36].

Заклучэнне. Змены ў выдавецкай дзейнасці адбыліся пасля прыняцця ў 1933–1934 гг. пастановы ЦК УКП(б) па нацыянальным пытанні, якія былі расцэнены многімі мясцовымі работнікамі як накіраваныя на пашырэнне сферы ўжытку рускай мовы і спыненне абслугоўвання беларускага, польскага, яўрэйскага і іншага насельніцтва на роднай мове. У 1933–1934 гг. вызначылася тэндэнцыя да змяншэння ўдзельнай вагі друкаваных выданняў на беларускай мове. Адначасова кіраўніцтвам БССР быў узяты курс на павелічэнне выпуску друкаванай прадукцыі на рускай мове і яе далейшае распаўсюджванне сярод працоўных БССР. Выданне кніг, газет і часопісаў на мовах іншых нацыянальных меншасцяў было абмежавана. З прыняццем пастановы ЦК УКП(б) «Аб кіраўніцтве ЦК КП(б) Беларусі» ад 27 ліпеня 1937 г. улады БССР адмовіліся ад выдання літаратуры на польскай, літоўскай, латышскай і іншых мовах. Адначасова захоўвалася магчымасць выдання на ідыш арыгінальнай і перакладной мастацкай літаратуры, часопіса «Штэрн» і газеты «Акцябер».

Спіс літаратуры

1. Сумко А. В. Перыядызацыя дзяржаўнай палітыкі ў кнігавыдавецкай справе БССР (1919–1941) // Вестник Полоцкого государственного университета. Серия А, Гуманитарные науки. 2010. № 7. С. 61–64.
2. Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь (НАРБ). Фонд 4-п. Воп. 1. Спр. 5068.
3. НАРБ. Ф. 4-п. Воп. 1. Спр. 7736.
4. НАРБ. Ф. 4-п. Воп. 1. Спр. 13201.
5. НАРБ. Ф. 4-п. Воп. 1. Спр. 12433.
6. НАРБ. Ф. 4-п. Воп. 1. Спр. 10702.
7. НАРБ. Ф. 4-п. Воп. 1. Спр. 12972.

8. НАРБ. Ф. 4-п. Воп. 1. Спр. 12488.
9. НАРБ. Ф. 4-п. Воп. 1. Спр. 10928.
10. НАРБ. Ф. 4-п. Воп. 1. Спр. 9163.
11. НАРБ. Ф. 4-п. Воп. 1. Спр. 11005.
12. НАРБ. Ф. 4-п. Воп. 1. Спр. 8945.

References

1. Sumko A. V. Periodization of state policy in the book publishing business of the BSSR (1919–1941). *Vestnik Polotskogo gosudarstvennogo universiteta. Seriya A, Gumanitarnyye nauki* [Bulletin of the Polotsk State University. Series A, Humanities], 2010, no. 7, pp. 61–64 (In Belarusian).
2. National Archive of the Republic of Belarus (NARB). Fund 4p. I. 1. F. 5068.
3. NARB. Fund 4p. I. 1. F. 7736.
4. NARB. Fund 4p. I. 1. F. 13201.
5. NARB. Fund 4p. I. 1. F. 12433.
6. NARB. Fund 4p. I. 1. F. 10702.
7. NARB. Fund 4p. I. 1. F. 12972.
8. NARB. Fund 4p. I. 1. F. 12488.
9. NARB. Fund 4p. I. 1. F. 10928.
10. NARB. Fund 4p. I. 1. F. 9163.
11. NARB. Fund 4p. I. 1. F. 11005.
12. NARB. Fund 4p. I. 1. F. 8945.

Інфармацыя пра аўтара

Альховік Мікалай Канстанцінавіч – кандыдат гістарычных навук, дацэнт, дацэнт кафедры філасофіі і паліталогіі. Беларускі дзяржаўны медыцынскі ўніверсітэт (220083, г. Мінск, пр-т Дзяржынскага, 83, Рэспубліка Беларусь). E-mail: alch0109@gmail.com

Information about the author

Alkhovik Mikalay Kanstantsinovich – PhD (History), Associate Professor, Assistant Professor, the Department of History of Philosophy and Political Science. Belarusian State Medical University (83, Dziarzhynskaga Ave., 220083, Minsk, Republic of Belarus). E-mail: alch0109@gmail.com

Паступіў 24.02.2023